

PIIRTEITÄ VANAJAN KANSANOPETUKSESTA

Akseli Salokannel

Lokakuun 1. päivänä 1955 täytti Vanajan vanhin, kirkonkulman kansakoulu 90 vuotta. Se on siis maamme vanhimpia kansakouluja. Täällä Etelä-Hämeessä oli vain kaksi tätä vanhempaa koulua, nim. Hausjärven Erkylän kartanon v. 1857 ja Janakkalan Hampulan v. 1861 avatut kansakoulut.

Pitäjän eli lukkarinkoulu

Kansanopetuksesta oli tätä aikaisemmin huolehtinut kirkko lukukinkereiden ja rippikoulun kautta. Niin olivat asiat myöskin Vanajassa. Kansakoulun edeltäjänä täällä on n.s. pitäjänkoulu eli Johnin koulu, jolle viime vuosisadan alussa Harvialan kartanon omistaja, maaherra ja valtioneuvos Knut von Troil rakennutti huoneiston lähelle kirkkoa, Paikkalan Mattilan talon maalle, n.s. Tilimäelle. Tämä rakennus sisälsi kaksi tupaa ja kamarin. Koulun tehtäviin alettiin sitä kuitenkin käyttää vasta vuosisadan puolivälissä, jolloin lukkarin apulaiset, toimien samalla opettajina, asuivat siinä. Pitäjän koulumestarin toimi oli yhdistetty suntion toimeen, kunnes ne v. 1858 eroitettiin toisistaan.

Knut von Troilin ohella on mainittava pormestari Gottlieb John, joka oli lämmin kansansivistyksen ystävä, lahjoittaen Vanajan ja Janakkalan seurakunnille kumpaisellekin 333 riikin taaleria kansanlasten opetuksen hyväksi.

John syntyi 18. 6. 1738 Harvialassa, jossa hänen isänsä oli kartanon vuokraajana. John oli Hämeenlinnan pormestarina v:nä 1766—1800 ja valittiin valtiopäivämieheksi vuosien 1869—1870 valtiopäiville. Pormestari Johnin pojanpojan Gottlieb Johannes Johnin tytär Fanny John oli Jyväskylän seminaarin ensimmäinen johtajatar 1863—67. Hänen enonsa oli Uno Cygnaeus.

Johnin testamentti

Jotta Johnin lämmin harrastus kansanparhaaksi tulisi lukijalle tunnetuksi, jäljennämme pääkohdat hänen testamentistaan:

»Syntyneenä ja kasvaneena Vanajan pitäjässä sekä nyt vanhana tultuani Janakkalan seurakunnan jäseneksi, jossa Jumalan tahdon alaisena odotan kohta lähestyvää kuolemaani, olen rakkaan vaimoni suostumuksella tahtonut Vanajan ja Janakkalan seurakunnille jättää todisteen ystävällisyydestäni ja rakkaudestani näiden seurakuntain asukkaisiin ja varsinkin heidän kasvavaan nuorisoonsa, seuraavassa säädöksessä:

1 §

Vakuutettuna siitä, että Jumalan todellinen tunteminen ja pelko on ihmisen ajallisen ja ikuisen onnen pohjana, ja sen alkuna se tärkeä seikka on, että lapset varhain ja ahkerasti oppivat tavaamaan ja lukemaan sisältä kirjaa, annan ja luovutan minä tämän hyödyllisen saavuttamiseksi Vanajan emäseurakunnalle 333 Riikin taaleria 16 killinkiä seteleissä, jotka pääomat kummasakin seurakunnassa lainataan mieluummin yhdelle tai useammalle verotilalliselle rahvaan seasta tilan ensi kiinnitystä tai kolmen pätevän miehen takausta vastaan. Koroilla, jotka vuotuisesti pitää suorittaa, palkataan kumpaankin seurakuntaan erikseen opettaja, joka muuttaa kylästä toiseen ja ensi sijassa opettaa lapsia tai nuorisoa seurakunnan etäisimmissä osissa ja otaksun minä, että pitäjäläiset antavat asunnon ja ruuan opettajalle, kukin kykynsä mukaan.

2 §

Koska lukkarin, joka seurakunnassa palkkansa vuoksi Kirkkolain ja Kunink. Asetuksen mukaan pääasiassa pitää toimia

opettamalla nuorisoa puhtaasti lukemaan, niin ei saa näiden pääomien korkoja antaa hänen palkkansa lisäykseksi, vaan voi, elleivät korot riitä, papin tai muun lukeneen miehen palkkaamiseen, lasten opettajaksi ottaa mieluummin kirjantaitoinen mies kansan seasta lyhemmäksi tai pitemmäksi ajaksi, kun hän vaan on kykenevä, raitis ja siveä .

3 §

4 §

Jos tämä laitos vastaisuudessa toisi sen tarkoitetun tuloksen, että vanhemmat itse tulisivat niin kirjantaitoisiksi, että voisivat opettaa lapsiansa ja lastenopettajaa siis ei aina tarvittaisi, niin saa joko koron tai jonkun osan siitä käyttää tarpeellisten luku-kirjain ostamiseen, varsinkin köyhimpiin koteihin, joilla ei ole varoja itse hankkia niitä. Samoin myöskin perin köyhien lasten elämän ylläpidoksi; kuitenkin ei kauemmaksi aikaa kuin mitä he opettajan edessä tarvitsevat harjaantuakseen tavauksessa ja sisäluvussa.

5 §

Jos pääoma vastaisuudessa siten voisi lisääntyä, että korko kokonaan tai osaksi liitetään pääomaan, ostettakoon maatila, josta vuokraaja maksaa määrätyn vuotuisen koron ja joka tila tulee kaikkina aikoina pidettäväksi yllämainittuun tarkoitukseen luovutettuna tilana, johon khra ottaa vuokraajan sekä määrää koron tilan tuoton mukaan.

6 §

Jos kirkkoherra jommassakummassa seurakunnassa joko virkatoimensa tai vanhuuden ja sairauden vuoksi tulisi estetyksi pitämästä asianomaista tointa pääoman varmastakin lainaamisesta ja korkojen perimisestä, tilinteosta y.m., niin pitää se antaa seurakunnan jäsenten tiedoksi, jotka hänen tai hänen sijaisensa kuultamassa pitäjänkokouksessa valitsevat 3 kiinteistöä omistavaa ja rehellistä pitäjäläistä, jotka samalla vastuulla kuin khra pitävät huolta pääoman varmuudesta ja korkojen perimisestä sekä tilien teosta. Opettajan ottaminen ja erottaminen kuuluu kuitenkin aina yksinomaan khralle tai hänen virkansa hoitajalle.

7 §

Muuten saan täten ystävällisesti kehoittaa nykyisiä niinkuin tuleviakin Janakkalan ja Vanajan khroja samoin kuin niitä seu-

rakuntalaisia, jotka tulevat tekemiseen tämän säädöksen kanssa, parhaan ymmärryksensä ja omantunnon mukaan kaikkina aikoina käyttämään näitä minun ja rakkaan vaimoni rehellisimmässä hyvässä tarkoituksessa luovuttamia varoja tarkoitettun hyödyllisen päämäärän saavuttamiseksi, samoin kuin minä sydämen pohjasta toivon, että Korkein armollisesti valistaisi vanhempia ja isäntäväkeä suurimmalla ahkeruudella ja harrastuksella pitämään huolta omain lastensa ja niiden turvattomain kristillisestä kasvatuksesta Jumalan ja Herramme Jeesuksen Kristuksen totiseen tuntemiseen ja kaikkiin kristillisiin hyveisiin, jotta minun rakas synnyinseutuni viimeisiin aikoihin asti voisi iloita Herran laupiaasta armosta ja siunauksesta.

Annettu Irjalassa 9 p. Syyskuuta 1801.

Gottlieb John.

John ei ollut vielä ylläolevaa testamenttia allekirjoittanut, kun hän pian sen jälkeen kuoli. Seuraavan marraskuun 21 päivänä on hänen puolisonsa, o.s. Blom hyväksynyt testamentin ja sen nimikirjoituksellaan varmentanut, minkä asessori J. Wegelius ja varalääninsihteeri Wallenius todistavat

Johnin koulu

Niinkuin Johnin testamentista selviää, oli lahjoittajan tarkoituksena saada n.s. lukkarinkoulun ohelle kiertokoulun tapaan kylästä kylään siirtyvä alkeiskoulu, johon olisi paljattava pystyvä miehinen opettaja. Milloin tämä koulu saatiin toimimaan ei selviä pitäjänkokousten pöytäkirjoista. Toiminnassa se kuitenkin on ollut, sillä siitä antaa kirkkoherra Wassbom v. 1824 heikonlaisen arvostelun, kun hän sanoo, että palkka, 20 riikin taaleria on niin vähäinen, että ei saada kunnollista opettajaa.

Testamentissa mm. sanotaan: »...jos pääoma vastaisuudessa siten voisi lisääntyä, että korko kokonaan tai osaksi liitetään pääomaan, ostettakoon maatila, joka tulee kaikkina aikoina pidettäväksi yllämainittuun tarkoitukseen luovutettuna tilana». Kun tähän rahastoon vielä myöhemmin Brusiin, Lönnholtz, ym. tekivät lahjoituksia viljan muodossa, mitkä sitten muutettiin rahaksi, olisi taloudellisesti useina vaikeina pula-aikoina rahas-

toon kertyneillä varoilla voitu maatila hankkia. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan käytetty.

Tilimäelle rakennettu koulutalo lienee ollut heikosti rakennettu ja huollettu. Sen jo 1825, jolloin leski Bergström sen vuokrasi, katto vuoti ja ikkunat olivat rikki. Seurakunta ei sitä kuitenkaan korjauttanut vaan sai sen vuokraansa vastaan suorittaa leski Bergström.

Koulumestareita

Pitäjänskoulun opettajia on tavallisesti kutsuttu koulumestareiksi. Tätä virkaa hoitivat Vanajassa kuten muuallakin maassamme varhemmin lukkarit ja suntiot. Vanajassa tunnetaan nämä jo 1700-luvulta alkaen. Ensimmäisenä tunnetuna koulumestarina toimi lukkari Anders Holmdahl (syntynyt 1684) ja hänen poikansa Conrad Holmdahl (1725—1808), Holmdahlin jälkeen tuli lukkariksi ja koulumestariksi Vanajan Miemalassa syntynyt Kalle Kustaa Lindfors, hoidaen virkoja n. 10 vuotta. Hänen palkkansa oli 46 kappa ruukiita ja 36 kappa ohria. Palkka oli tällöin korotettu edellisen viranhoitajan jälkeen n. kaksinkertaiseksi.

Koulumestarin tehtävistä huolehti tämän jälkeen lukkari Grönholm (1759—1852) ja hänen vanhetessaan apulaisena suntio Johan Skot. Lyhyen ajan, vv. 1839—40 oli opettajana Ferdinand Muren, minkä jälkeen renkolainen Erik Nålberg tuli suntioksi ja samalla koulumestariksi. Hän kuoli nuorena, 30-vuotiaana, 1858. Suntion ja koulumestarin virkaan valittiin edellisen veli, myös renkolainen, Vilhelm Nålberg (1831—1911). Vaikka viimeksimainittu oli antanut kirkkoraadin edessä opetusnäytteetkin, kuten toisessa yhteydessä on mainittu, hoiti hän suntion virkansa ohella vain vuoden koulumestarin tehtäviä, sillä suntion ja opettajan virat erotettiin toisistaan v. 1858. Palkka oli tällöin 1 tynnyri 29 kappa ruukiita ja 1 tynnyri 10 kappa ohria.

Kansakoulu perustetaan

Tilimäellä toimiva vaatimaton ja monessakin suhteessa varsin puutteellinen pitäjänkoulu ei enää tyydyttänyt valistuneitten asianharrastajien vaatimuksia. 1800-lukua on sanottu kansanopetuksen vuosisadaksi ja varsinkin sen jälkimäinen puolisko muodostui meilläkin kansallisen ajattelun ja heräämisen nousukaudeksi. Voimakkaan sysäyksen kansanopetuksen edistämiseksi antoi keisari Aleksanteri II:n senaatin istunnossa maaliskuun 24 p:nä 1856 antaman määräys, jonka mukaan senaatin oli tehtävä *ehdotus siitä, miten kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestäminen maalaiskunnissa tulisi helpotetuksi*. Tämä määräys käsitti kansakouluasetuksemme syntysanat. Keisarin toimenpide sai aikaan sen, että useita kouluja syntyi jo ennen varsinaista v. 1866 annettua kansakouluasetusta. Sellaisia kouluja täällä Etelä-Hämeessä olivat edelläsanotut Erkylän kartanon ns. Eskon koulu ja Janakkalassa Hampgulan koulu sekä v. 1865 avattu Vanajan kirkonkulman kansakoulu.

Vaikka entisen Suur-Vanajan alueella oli toimessa kaksi kansakoulua, ei emäpitäjän ensimmäinen kansakoulu Vanajassa syntynyt ilman vastustusta. Tavallinen väite: koulu kasvattaa herroja, talonpoika ei tarvitse koulua, olivat yhä toistuvia lausumia. Pitäjäläiset asettuivat hanketta vastustamaan valittamalla senaattiin saakka. Koulun ja kansansivistyksen hartaat ystävät kirkkoherra Vegelius, kartanonomistajat Brusiin ja Lönnholtz sekä talolliset Juhana Idänpään Heikkilä, Juho Kappola, Fredrik Rekola ja kappalainen Kon-sin toimivat tarmokkaasti koulun hyväksi, minkä tuloksena senaatti hylkäsi valituksen. Tämän jälkeen moni entinen koulun vastustaja toimi innokkaana koulun ystävänä ja auttajana. Niinpä sitten kirkonkokouksessa helmikuun 21. p:nä 1864 päätettiin avata kansakoulu kirkonkulmalle. Samalla päätettiin suorittaa opettajalle palkaksi 10 kappa kukiita manttaalilta, 1 kappa torpasta sekä jokaiselta käsityöläiseltä

50 kopekkaa hopeassa. Tämän lisäksi sai opettaja Johnin viljavarastosta kasvikapat ja kartanonomistaja Lönnholtz lupasi lahjoittaa opettajalle 2 tynnyrinalaa peltomaata.

Asia oli sitä myöten selvä. Mutta vielä puuttui opetussuunnitelma, sillä mitään valmista ei ollut saatavissa. Opetussuunnitelman ja »kouluasetusten» laatiminen annettiin kirkkokokouksen valitsemalle toimikunnalle, jonka puheenjohtajana oli kirkkoherra Vegelius. Hän otti yhteyden Jyväskylän seminaarin johtajaan Uno Cygnaeukseseen, joka oli hänen persoonallinen ystävänsä. Sieltä tulikin apu ja kuten seuraavasta »asetuksesta» näemme, Cygnaeuksen henki ja periaatteet tulevat siinä kauttaaltaan esille. Tämän ohjesäännön sitten kirkkokokous heinäkuun 9. p:nä 1865 hyväksyi.

Kun kirkkokokouksen hyväksymällä ohjesäännöllä on huomattava historiallinen arvonsa ja kun se osaltaan selventää Cygnaeuksen kasvatusopillisten periaatteiden tulkintaa, jäljennämme sen kokonaisuudessaan alkuperäisessä muodossaan.

»Pöytäkirja laillisesti kuulutetussa pitäjänkokouksessa Vanajan kirkossa, jumalanpalveluksen päätyttyä se 9. p:nä heinäkuuta 1865.

1 §

Ylösluettiin ja seurakunnalta hyveksyttiin seuraavanlaiset toimikunnalta Vanajan kansakoululle tehdyt asetukset.

1 §

Koulun tarkoituksesta.

Koulun tarkoitus on hankkia kaikille seurakunnan asuville ja oleville lapsille totista valistusta ja hyödyllistä tietoa jumalanpelvon, siveyden ja yhteisen varallisuuden kartuttamiseksi.

Opetusaineista ja opetuksesta.

2 §

1:ksi, Suomen kielen järjellistä sisälukua siihen sopivista kirjoista pitää lasten ennen kouluun pääsemistensä jotenkin osaa-man, koulussa sitten pidettäköön tarkka huoli siitä, että oppilais-ten sisäluku tulee hyväksi ja täydelliseksi.

2:ksi, Kristillisyyden opetus johdettakoon niin, että ensin

luetaan uskonoppiin kuuluvat pääkappaleet pyhän raamatun historiasta (seuraten lasten raamattua), jotka ovat Luominen, Adam ja Eva, Synninlankeemus, Kain ja Abel ja hänen jälkeläisensä, Synnin tulva ja lain anto Siinain vuorella sekä Johannes Kastajan syntymä, Maarian ilmestys, Vapahtajan syntymä, Tietäjät itäiseltä maalta, Jeesus lapsena tempelissä, Johannes saarna, Jeesuksen kaste ja kiusaus, Jeesus alkaa työnsä, Jeesuksen viimeiset päivät. Sittenkuin oppilaiset näistä ovat selvän ja yksinkertaisen käsityksen saaneet luetaan Lutherin vähä katkismus, sen jälkeen koko lasten raamattu ja Svibeliuksen selitys Lutherin katkismuksesta, aina pitäen huolta, että selvä käsitys seuraa lukemista, joka sitten tulee vaikuttamaan sydämen parannusta ja siveyttä elämässä.

3:ksi. Kirjoitusta kivitaluilla ja sitten paperille. Kirjoitukset ovat sillä tapaa oikiatavauksen kanssa yhdistettävät, että opettaja ensin ääneensä sanelee sanoja, joita lapset sitten sillä muotoa kirjoittavat, että he tavaukset toisistansa tavumerkeillä erottavat, kirjoitettavaksi kerrotaan sitten lyhyempiä taikka pitempiä lauseita. Tämän ohella on myös tarpeellinen antaa oppilaisille kieliopillista opetusta.

4:ksi. Luvunlaskua. Ensimmäiset harjoitukset siinä tapahtuu tabellein mukaan ja päässä, jonka jälkeen sitten kun lapset edes jotenkin taitavat numeroita kirjoittaa, taulun päällä ruvetaan laskua laskemaan, jonka ohessa perustukset erinäisiin laskulajeihin myös opetetaan ja koetetaan sovittaa yhteisiin elämän tarpeisiin.

5:ksi. Maantietoa, Luonnontietoa, yleistä historiaa ja Suomen historiaa sekä suullisesti, että kirjasta ja kartasta ja maanviljelysoppia.

3 §

Oppiajasta.

Lukukausia on kaksi vuodessa, nimittäin Kevätlukukausi Tammikuun 15. päivästä, mutta jos tämä päivä on loppupuolella viikkoa, niin aljetaan edellisestä maanantaista, toukokuun 15. päivän iltaan asti; jos taas Helluntai juhla on tätä varemmin, helluntai edellisen lauantai-iltaan asti ja syyslukukausi lokakuun ensimmäisestä päivästä joulukuun 20. päivän iltaan. Olkoon joutokunnalla valta tässäkin jonkun muutoksen tehdä, Pääsiäisen aikana ollaan lukematta Pitkäperjantaitaamusta seuraavan viikon loppuun asti.

4 §

Lukukausiajalla annetaan opetusta kunakin arkipäivänä 5 tuntia paitsi lauantaina, jona luetaan 3 tuntia e.p.p., jokaisen lukutunnin päätyttyä annetaan 10 minuutin vapaus. Kaikiksi välitunneiksi antaa opettaja läksyt, jotka seuraavana lukutuntina pitää taidettaman; jokaisen tällöisen läksyn pitää opettajan edeltäkösin selittämän oppilaisille.

5 §

Työ koulussa sekä aljetaan että lopetetaan kunakin päivänä rukouksella ja Jumalan armon ja siunauksen avuksi huutamisella, niin että aamulla veisataan 1 eli 2 virren värsy, tämän jälkeen opettaja lukee aamurukoukset, Isä meidän ja Herran siunauksen ja sitten yksi oppilaista vuoron jälkeen korkialla äänellä lukee yhden luvun uudesta Testamentistä ja ehtoolla työn päätyttyä luetaan yksi eli kaksi Davidin psalmista ennenkuin rukoukset pidetään.

Lauantai-aamulla luetaan mainittua uuden Testamentin luvun siaan seuraavan päivän evankeliumi, jonka opettaja sitten selittää oppilaisille.

6 §

Koulun hallituksena on erityinen johtokunta, jonka esimiehenä on seurakunnan kirkkoherra taikka siaisena ja vähintäkin kuusi jäsentä, jotka kirkonkokouksessa valitaan kolmeksi vuodeksi.

7 §

Opettajan asettamisesta.

Opettajavirkkaa toimittava pitää tietysti oleman jumalaapelkääväinen puhdastapainen ja niissä aineissa ja kappaleissa kuin koulussa opetetaan, taitava.

8 §

Koska opettajan virka on avoinna, niin julistetaan tämä sanomissa, kehoituksella mahdollisesti hakioille kolmen kuukauden kuluttua hakemuskirjansa ynnä ansioluettelonsa kirkkoherran viralle lähettämään, jonka jälkeen koulun johtokunta ansiollisimmalle antaa vahvistuskirjan. Opettajan ollessa huolimattoman eli käytöksissään sopimattoman, eroittaa johtokunta hänen virasta, kuitenkin lykätään asia Tuomiokapitulin tutkittavaksi, jos opettaja on pappi eli koulunopettajatutkinnon käynyt. (bedagog).

9 §

Oppilaisten kouluun ottamisesta.

Kouluun otetaan kummankin lukukauden alussa sekä poika- että tyttölapsia aina kahdeksan vuoden iästä kolmentoista vuoden ikään asti. Johtokunnan mietinnön mukaan saadaan myös vanhempiakin sattuvista syistä ottaa vastaan.

10 §

Kouluun tultuaan vaaditaan oppilaisilta, niinkuin jo 2 §:ssä mainitaan, jotenkin avullinen kirjaluku ja Aapiskirja, joka pitää heillä oleman myötensä kouluun tullessa ynnä lasten Raamattu, virsikirja ja Uusitamentti. Tietysti köyhät saavat kirjoja koulukassan kustannuksella.

11 §

Opettajan velvollisuudesta.

Opettaja olkoon velvollinen opissa ja elämässä olemaan oppilaisilleen hyvä esikuva ja kohdelkoon heitä ystävyydellä, hyväntahtoisuudella ja rakkaudella. Jos hän tämän tekee, niin voitaa hän oppilaittensa rakkauden ja luottamuksen eikä tarvitse tavatonta kuritusta viljellä. Mutta jos opetusta ottavat lapset osoittavat julkista uppiniskaisuutta ja ilkeävaltaisuutta, kurittakoon opettaja rakkaudella ja kohtuudella ei kuitenkaan korvausteilla ja tukistamalla, mutta ilmoittakoon suurimmat pahat teot ja rikokset johtokunnalle. Myös tulee opettajan pitää nimikirjaa kaikista oppilaisista. Pitäköön myös kirjaa koulun kaluista, vastaan ottakoon ja kirjaansa kirjoittakoon ne talolliset, jotka vuoronsa jälkeen tuovat kouluun polttopuita ja kynttilärahaa.

12 §

Koulun opettaja hoitakoon seurakunnan lainakirjaston ja jakakoon kirjoja joka sunnuntai jälkeen päätetyn jumalanpalveluksen.

13 §

Opettajan palkasta.

Vapaita asuinhuoneita ja muita pienempiä etuisuuksia paitsi saapi opettaja kasvukapat koulujyvästöstä ja vuosipalkaksi 10 kappaa rukiita jokaisesta uudesta manttaalista, torpparilta 1 ja mylläriltä 3 kappaa myös rukiita ja käsityöläisiltä 50 kopeekkkaa hopeassa rahassa. Tämän palkan ylöskannossa ei lueta vähempää murtoa kapasta kuin puoli. Lisäksi annetaan opettajalle halkokuorma talosta joka toinen vuosi niin, että puoli pitääjää vuodessa antaa kuorman talosta. Mutta koska pitääjän makasiini tulee sille kannalle, että sen kasvulla taitaan opettajaa palkata, vähenne-

tään palkan maksu pitäjistä. Jos opettaja on pappi eli käynyt koulunopettaja tutkinnon saa hän virkavuosia lukea papillisissa viroissa niinkuin myöskin kouluviroissa.

14 §

Kouluhuoneen valistukseksi antaa seurakunta 20 kopeekkaa kynttilärahaa jokaisesta uudesta manttaalista.

15 §

Erinäisiä määräyksiä.

Koska johtokunta on katsonut sopimattomaksi, että poika- ja tyttölapset yhtä aikaa ovat koulussa, erotetaan heitä sillä tavalla, että he vuorottelevat, pojat yhtenä, tytöt toisena viikkona.

16 §

Että kouluoppilaiset eritoten ne vanhimmat myös saisivat opetusta ja harjaantumista jonkunlaisissa käsitöissä, niin annetaan johtokunnalle oikeus, jos erinäisiä varoja ilmestyisi, ottaa yhden käsitöissä taitavan sekä miehen, että vaimon, jotka senkaltaisissa töissä taitavat antaa opetusta.

17 §

Kevätlukukauden lopulla pidetään koulussa julkinen tutkistelemine, jossa tilassa saadaan havaita kuinka sekä opettaja, että oppilaiset ovat täyttäneet velvollisuutensa.

18 §

Johtokunnalla on oikeus esitellä ajan mukaisia muutoksia asetuksiin.

19 §

Johtokunta kokoontuu esimiehen kehoituksesta niin usein kuin asianhaarat vaativat».

Pöytäkirjan ja »asetukset» ovat allekirjoittaneet kirkonkokouksen puheenjohtaja kirkkoherra Bernd Vilhelm Vegelius ja pöytäkirjankirjoittaja kappalainen, Viktor August Konsin sekä useat kokouksessa läsnäolleet, kuten Juhana Idänpään Heikkilä, Juho Kappola, Lönnholtz ja Rekola.

Opettajanvirka julistettiin haettavaksi ja oli virkaan astuttava lokakuun 1. pnä 1865. Hakijoina oli useita pappeja, maistereita ja opettajia. Johtokunta valitsi virkaan Liedon kappalaisen Gustaf Höglundin.

Edellisenä talvena oli paikalle tuotu manttaalin mukaan rakennusaineita, joista sitten kesällä rakennettiin koulu-

rakennuksen lisäksi 2 vähäistä kamaria ja keittiö opettajaa varten sekä kortteerihuone lapsille. Kalusto ja opetusvälineet hankittiin vapaaehtoisilla lahjoituksilla.

Kun sitten koulu lokakuun 3. päivänä alkoi, pyrki siihen toista sataa oppilasta. Tämä joukko sullottiin pieneen 11x11 kyynäräiseen huoneeseen 6 tunniksi päivässä. Muuta ilmanvaihtolaitosta ei ollut kuin pitkin päivää lämpiävä uuni ja silloin tällöin avattava ovi.

Koulukalustona oli 5 huoneen pituista pulpettia, istuimina kapeat, kiinteät laudat ilman selkänjojaa. Seinävierille oli lisäksi kiinnitetty lautoja pulpeteiksi, joissa harjoitettiin seisaaltaan kirjoitusta kivi- tai peltitauluille. Puutteellisuutta oli paljon, jopa niin, että neljään vuoteen oppilailla ei ollut käymälääkään. Vasta 1871 rakennettiin ulkohuoneet.

Kun v. 1866 annettiin kansakouluasetus, järjestettiin opettajan palkkakin uudelleen. Tämän mukaan suoritettiin opettajalle, paitsi valtion palkkaa 600 mk vuodessa, 10 tynnyriä rukiita, asunnoksi kaksi kamaria ja keittiö, polttopuut sekä valorahaa 80 p manttaalilta. Näiden lisäksi oli kuten sanottu, Katisen kartanon omistaja J. F. Lönnholtz lahjoittanut opettajan viljeltäväksi kaksi tynnyrialaa viljelysmaata.

Katovuosien 1867—68 vaikeat ajat aiheuttivat sen, että koulun oppilasluku aleni kuuteen. Kappalainen Gustaf Höglund oli siirtynyt muualle ja hänen jälkeensä hoitivat opetusta v:nä 1866—1869 ylioppilas Roshier ja opettaja E. J. Silen.

Nälkävuoden 1867 aikana levinneeseen lavantautiin kuoli koulun ensimmäinen johtokunnan puheenjohtaja, harras koulun ystävä, Vanajan—Hämeenlinnan kirkkoherra Bernd Vilhelm Vegelius.

Pian jälleen olot paranivat. Kouluakin pääsi suotuisammissa oloissa työtänsä jatkamaan. Vakinaiseksi opettajaksi valittiin 3 päivänä heinäkuuta 1869 vasta Jyväskylän seminaarissa

Opettaja K. V. Saarinen.

Opettajanrouva Alma Saarinen, o.s. Törnudd.

valmistunut opettaja K. V. Saarinen, oman pitäjän poikia. Opettaja Saarinen uhrasi parhaan ikänsä, 37 vuotta, kotikuntansa hyväksi. Hänen kyntämänsä sarka Vanajan kunnan valistuksen vainioilla on kantanut runsaan sadon, josta jälkipolvet ovat hänelle kiitollisia.

Lokakuun 2 päivä 1869 oli merkkipäivä Vanajan kansakoulun historiassa. Silloin saapui ylitarkastaja, kansakoulumme isä Uno Cygnaeus asettamaan virkaan vasta valittua opettajaa K. V. Saarista. Tilaisuudessa piti hän arvokkaan puheen, jossa erikoisesti teroitti äitien suurta merkitystä nuorison kasvatuksessa ja kehoitti vanajalaisia perustamaan koulun myöskin tytöille.

Asia vaati kuitenkin toteutuakseen useita vuosia. Vasta v 1883, joulukuun 19 päivänä kunta päätti perustaa tyttökansakoulun Kirkonkulman koulun yhteyteen. Samaan aikaan alkoivat myöskin länsipuolen isännät vaatia koulua Nii-tyntaka. Tätä varten Lapion isäntä oli lahjoittanut tontinkin. Näin alkoi parisen vuotta kestänyt riita, joka päättyi

siten, että Kirkonkulman koulun yhteydessä tammikuun 13 päivänä v. 1885 alkoi toimintansa tyttökansakoulu, jossa opettajina toimivat Flora Duncker ja Alma Saarinen. Kun kunta ei aikanaan ryhtynyt laajentunutta koulua varten rakentamaan lisähuoneita, lakkautettiin valtionapu ja koulu tuli jälleen yksiopettajaiseksi. Vasta 1897 koulu jälleen sai toisen opettajan.

Ennenkuin jatkamme, palautamme muistiin eräitä tapauksia ensimmäisen koulun alkuvuosilta.

Vuositutkinnot

Koulujen vuositutkinnot muodostuivat tavallista juhlavammiksi. Paitsi pitäjäläisiä ja lasten vanhempia, saapui niihin johtokunnan arvovaltaiset jäsenet ja tarkastajanvirkaa hoitava kirkkoherra. Tutkintotilaisuuden juhlavuutta kohottivat myöskin Lönnholtzin tarjoama päivällinen Kattisten kartanossa opettajille, tarkastajalle ja johtokunnan saapuvilla oleville jäsenille. Oppilaille jaettiin kartanossa valmistettuja piirakoita ja leivonnaisia, toisinaan keittoakin.

Kuten tunnettua, olivat koulun päättäjäiset todellisia tutkintoja, joissa opettaja, toisinaan tarkastajakin kuulusteli lasten tietoja ja taitoja. Erästä sellaisesta v. 1872 pidetystä vuositutkinnosta kertoo »Hämäläinen» seuraavaa:

»Vanajan pitäjän kansakoulussa pidettiin vuositutkinto toukok. 27 p:nä. Ilahduttavaa oli kuulla ja nähdä tätä tutkintoa. Se oppi ja taito, jonka lapset selvillä vastauksillansa opettajan kyselyihin osoittivat, kun myös järjestys ja siisteys heidän käytöksessään ja liikunnoissaan todistaa, että tämä koulu on ollut hyvän hoidon alla ja kaikin puolin täytännyt ylevän tarkoituksensa. Oppilasten lukumäärä tällä lukukaudella on ollut 58. Päästökirjan sai 3 tyttöä ja 5 poikaa.

Kirjoittaja myös moittii: »Kirkonkirjojen mukaan on

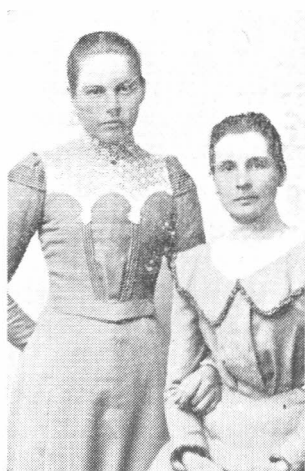
Vanajan seurakunnassa noin 300 lasta 7—14 vuoden välillä eli kuudes osa on ollut koulussa, niin täytyy kysyä minkä tähden vanhemmat eivät paremmin pidä huolta lastensa kouluttamisesta. Ja tähän tulee vielä se kummallinen seikka, että suurin osa näistä, jotka ovat pitäneet lapsensa koulussa, ovat olleet ittellisiä, torpparia ja muita työmiehiä, ja talollisia vaan kahdeksan. Olisiko mahdollista, että Vanajan seurakunnan mökkiläiset ja torpparit paremmin kuin talolliset käsittävät koulun hyödyn vai pitänevätkö nämä kansakoulun liika helppona oppilaitoksena lapsilleen! Sepä vasta todistaisi ylen suurta typeryyttä».

Oppilaita oli niin vähän kirkonkulman koulussa ensimmäisillä kymmenlukuilla, että Katisten kartanoon oli otettava muonamieheksi etupäässä suuriperheisiä, joilla oli paljon lapsia. Keskimäärin olikin perheiden lapsiluku viisi. Kattisten kartanossa suurin piirtein hoidettiin myöskin koululle keittolanaineet niistä sanottavasti maksua perimättä.

Kankaantaka avataan koulu

Niityntaan eli Kankaantaustan kouluasia kehittyi hitaasti. V. 1891 päätettiin, että koulu rakennetaan lahjoitetulle tontille ja tuli sen olla valmiina seuraavan vuoden syyskuun alkuun. Rakennuslautakunta ei kuitenkaan ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin asiassa. Koulu kuitenkin alkoi toimintansa vuokrahuoneissa syyslukukauden alussa 1893 ja seuraavana vuonna valmistui oma koulutalo. Näin toimi Vanajassa kaksi kansakoulua.

Kankaantaustan koulun opettajana toimi 10 vuotta Aino Lehtonen, joka täältä siirtyi Heinolan seminaariin harjoituskoulun yliopettajaksi. Hänen jälkeensä koulu muutettiin miesopettajan kouluksi, jolloin virkaa hoiti aluksi J. A. Klemola ja hänen jälkeensä eläkeikään saakka Arvi Virtanen.

Opettaja Aino Lehtonen (oik.).

Piirijako

Toukokuun 20 päivänä 1898 annettiin n.s. piirijakoasetus, jonka mukaan maa oli jaettava koulupiireihin ja koulu perustettava, milloin siihen ilmoitautui vähintään 30 kouluikäistä lasta. Kunnan alue jaettiin tämän asetuksen mukaisesti neljään koulupiiriin: 1. Läntinen, johon tuli kaksi koulua, toiseen mies- toiseen naisopettaja, 2. Kirkonkulman kouluun samoin mies- ja naisopettaja, 3. Heinäjoen kouluun miesopettaja ja 4. Harvialan kouluun naisopettaja. Huhtikuun 4 päivänä 1899 päätettiin Heinäjoen koulu rakentaa kunnallisneuvos O. Brusiinin lahjoittamalle tontille Heinäjoen kylään. Koulu valmistui syyslukukauden alkuun 1901, jolloin sen toiminta alkoi.

Edellämainitussa kokouksessa määrättiin Miemalan koulun paikaksi maanviljelijä J. Pietilän lahjoittama tontti. Koulu valmistui syyslukukauden alkuun 1903, jolloin sen toiminta alkoi.

Kun nämä perustetut koulut tulivat melkoisen lähelle toisiansa, päätti kuntakokous siirtää Kirkonkulman koulun

Ruununmyllylle kunnallisneuvos Otto Lönnholtzin lahjoittamalle tontille. Uusi koulutalo valmistui syyslukukauden alkuun 1907, jolloin koulu Ruununmyllyllä alkoi toimintansa. Koulun mukana siirtyivät Ruununmyllylle myöskin sen opettajat Anna ja Evert Aatila.

Oppivelvollisuuden voimaan tultua avattiin jälleen Kirkonkulman kansakoulu v 1921 ja opettajaksi valittiin Vanajassa syntynyt Eemeli Severi Jaakkola, joka virkaa hoiti kuolemaansa saakka v:een 1943.

Kun Harvialan kartano ympäristöineen oli jäänyt kaikesta perustetuista kouluista etäälle, päätti kuntakokous helmikuun 10 päivänä rakentaa koulun tähänkin piiriin. Koulutalo valmistui syyslukukauden alkuun 1913 kunnallisneuvos O. Brusiinin lahjoittamalle 5 ha:in suuruiselle tontille. Monella muullakin tavalla avusti kunnallisneuvos Brusiin Harvialan koulua, mm. lahjoittamalla rakennukseen tarvittavan puutavaran, joka tuotiin Leppilammin kulmalta. Paikkakuntalaisten kertoman mukaan olivat rakennushirret valikoitua järeää tavaraa. Koulun opettajaksi valittiin hämeenlinnalainen op. Aino Paasikivi sekä kolme vuotta myöhemmin op. Aukusti Kärävä. He kumpikin toimivat saman koulun opettajina eläkeikänsä saakka.

Piirijako uudistetaan

Edelläsanotun ns. piirijakoasetuksen mukaan oli kunnille tullut koulupakko. Koulu oli perustettava, milloin kouluun pantavaksi ilmoitettiin riittävä määrä lapsia. Lapsilla sitävastoin ei ollut velvollisuutta koulunkäyntiin. Tästä johtuikin, että suuri osa kouluikäisistä lapsista jäi kouluun tulematta ja mikäli tulivat, voivat sen keskeyttää milloin tahansa. Tämän epäkohdan poistamiseksi, monien yritysten ja ehdotusten jälkeen eduskunta hyväksyi lain yleisestä oppivelvollisuudesta. Se tuli voimaan elokuun 1 p:nä 1921.

Oppivelvollisuuslain johdosta oli suoritettava uusi kansakoulupiirien jako. Vanajan kunnan alue jaettiin 9 koulu-

piiriin. Näitä ovat: Harvialan, Heinäjoen, Kirkonkylän, Hangumäen, Miemalan, Kankaantaustan, Kirin, Ruununmyllyn ja Luolajan koulupiirit.

Maaliskuun 27 päivänä 1922 hyväksyi valtuusto piirijakoehdotuksen, alistaen sen Kouluhallituksen vahvistettavaksi. Kouluhallitus ei kuitenkaan sitä vahvistanut, joten valtuusto vielä saman vuoden elokuun 28 päivänä esitti uuden ehdotuksen. Uusina piirteinä olivat Sääjärven, Mallinkaisten ja Rastilan koulupiirit.

Tämäkin piirijakoehdotus jäi vahvistamatta, joten valtuustolla 12. 7. oli jälleen uusi ehdotus valmiina. Tässä piirijaossa oli Kirin piiristä erotettu siihen yhdistetty Lamminkylän Kataloisten kylä. Sääjärvi yhdistettiin Harvialan piiriin ja Rastilan koulupaikka muutettiin maantien varteen. Janakkalan kunnan sisällä oleva Rastilan kylään kuuluva osa Mallinkaisissa yhdistettiin Janakkalan kunnan alueiden kanssa Joki-Mallinkaisten piiriksi, jossa sitten yhteinen koulukin avattiin.

Kun edelleen Hämeenlinnan maalaiskunta v 1948 lakkautettiin ja osa sen alueista siirrettiin Vanajaan, osa kaupunkiin, oli jälleen piirijaontarkistus toimitettava. Tässä alueliitoksessa menetti Vanaja Kankaantaustan koulun ja Vuorelan koulu maalaiskunnasta joutui kaupunkialueelle. Tämän vuoksi oli Vuorentaustan lapsia varten muodostettava uusi piiri menetetyn Vuorelan koulun tilalle. Vuorentaustan piirissä alkoi koulutyö vuokrahuoneissa lukuvuoden 1948 alusta. Koulupiirien lukumäärä pysyi siis entisellään.

Oppivelvollisuuden ja uuden piirijaon johdosta oli ensimmäisenä avattava kansakoulu Luolajaan. Koulua varten vuokrattiin huoneisto Voutilan sotilasvirkatalosta ja koulu aloitti toimintansa syksyllä 1920. Koulun ensimmäiseksi opettajaksi valittiin Lauri Salomaa.

Pitäjän koilliskulmaukseen, Kankaisten ja Kontuvuoren asutusta varten avattiin 1926 Kankaisten kansakoulu vuokrahuoneissa, oma koulutalo valmistui v. 1929 .

Opettaja Evert Aatila.

Myöskin lähellä Lammin pitäjän rajaa, vanhan »taksvärkkietien» varrella sijaitseva Kiri sai oman koulunsa, joka avattiin vuokrahuoneissa Selinummen talossa v 1939. Toimittuaan näissä vuokrahuoneissa 12 vuotta, rakennettiin v. 1951 oma koulutalo, joka kuitenkin heti vastaanottotarkastuksen jälkeisenä yönä tulipalossa tuhoutui.

Kuopus Vanajan koulujen veljessarjassa on »Hämeenlinnan härkätien» varrella sijaitseva Vuorentaustan kansakoulu, joka aloitti toimintansa 1948 Lepolassa, ent. Nukarin talossa. Uusi rakennus valmistui v. 1957.

Oppilashuoltoa

Palaamme aluksi ajassa muutaman vuosikymmenen taakse päin. Vielä niinkin myöhään kuin 20-luvulla oppilaat lämmittivät ja siivosivat kouluhuoneet. Aikaisemmin oli polttopuutkin pilkottava. Lukukausimaksuna oli suoritettava 1 mk, so. 2 mk lukuvuodessa, mikä vastasi 1—1½ voikilon hintaa. Oppikirjat ja koulutarpeet oli itse omin varoin han-

kittava. Ruoka- ja vaateavustusta ei annettu, ei myöskään pitkämatkalaisille kyytikorvausta. Oppilasten huolto oli siis olematonta.

Vähin erin Vanajassa kuitenkin olot muuttuivat. Niinpä op. Evert Aatilan aloitteesta v:n 1907 syyslukukauden alusta annettiin vapaat oppikirjat. V:sta 1920 annettiin lisäksi vihot, mutta kaikki muut koulutarpeet vain varattomille. Samana vuonna vapautettiin oppilaat puiden pilkonnasta ja v:sta 1928 palkattiin kouluihin siivooja ja lämmittäjä. Tämänkin päätöksen puolesta äänesti 9 ja sitä vastaan 4 valtuutettua.

Koulukeittolan puolesta teki opettaja Aatila kunnanvaltuustossa jo 1913 esityksen. Kouluateria päätettiin kuitenkin jakaa vain varattomille ja järjestää siellä missä se johtokunnan ja opettajan toimesta on mahdollista. Tällöin nim. myönsi Koulukeittolayhdistys kunnille avustusta kuuluista 50 % varattomien oppilasten osalta. Varakkaiden oli ateria maksettava, mikä tavallisesti suoritettiin luonnossa. Aterian hinta oli keskimäärin 1 mk. Eräät opettajat luovuttivat korvauksetta oman keittiönsä, jopa ruokaa valmistamaan palvelijansakin, mikäli sellainen sattui olemaan.

Sananen koulujen ensimmäisistä opettajista

Vanajan kansakoulun 80-vuotisjuhlaan laatimassaan historiikissa opettaja Kajanto kirjoittaa seuraavaa: »Ensimmäisistä opettajista on ennenkaikkea mainittava opettaja K. V. Saarinen, joka 3. 8. 1869 johtokunnan valitsemana tuli Kirkonkulman koulun opettajaksi. Hänestä Vanajan kunta sai opettajan, joka ollen oman kunnan lapsia, täydellä antaumuksella uhrasi koko elämänsä, työnsä ja tarmonsan rakkaan kotikuntansa ja ennenkaikkea sen kasvavan polven hyväksi, kunnes hän 37-opetusvuoden perästä jätti työsar-

kansa, jonka muokkaus hänelle niin suurelta osalta oli ollut uutisraivaajan raskasta raadantaa.»

»Kunnialla edeltäjänsä työtä jatkoi myös opettaja *Evert Aatila* ja hänen vaimonsa *Anna Aatila*. Harvinaisella tarmolla ja miehuudella Aatila hoiti opetustyönsä kuin myös hänelle uskotut monet kunnalliset tehtävät, kunnes v:n 1918 aallokossa sai päättää päivätyönsä, joka varmaan olisi vielä jatkunut monta tulosrikasta vuotta. Hänen vaimonsa *Annan* työsarka jatkui pitempään aina vuoteen 1932, jolloin täysin palvelleena siirtyi eläkkeelle. Antaumuksella tehty työkausi on jättänyt hänestä pysyvän muiston, jota osaltaan kunnioittaa hänen nimelleen perstettu rahasto.»

Pitkän ja ansiokkaan päivätyön, 22 vuotta suoritti syntymäpitäjänsä hyväksi Kirkonkulman kansakoulussa opettaja *Eemeli Severi Jaakkola*, joka monella tavalla myöskin osallistui seurakunnan ja kunnan tehtäviin.

Muiden koulujen kohdalla mainittakoon erityisesti *J. A. Klemolan* uurastus Kankaantaustan koulussa, *Lydia Lujasen* 26 vuotinen työskentely Miemalan kolussa ja *Anshelm Valisen* ja *Kalle Kiven Heinäjoen* koulussa. Opettaja *Aino Lehtosen* 10 vuotta kestänyt työkausi Kankaantaustan koulussa oli ura-uurtavaa työtä. Täältä hän siirtyi vastaperustetun Heinolan seminaarin harjoituskoulun opettajaksi, toimien yliopettajana eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Piiriläiset, johon silloin kuului koko läntinen Vanaja, muistelevat vieläkin suurella kiitollisuudella *Aino Lehtosen* toimintaa.

Ensimmäisten opettajien kunniaakkaaseen joukkoon kuuluvat *Harvialan* kansakoulun opettajat *Aino Paasikivi* ja *August Kärävä*. Edellinen aloitti toimintansa 1913 toimien *Harvialassa* eläkeikäensä saakka, so. 33 vuotta. Op. *Kärävän* päivätyö muodostui *Harvialassa* yhtä pitkäksi. Molemmat ovat jättäneet hyvän ja valoisan muiston koulupiiriinsä tunnollisesti suorittamastaan työstä. Pitkän päivätyön samassa koulussa suoritti myös op. *Ida Helander*. Toimittuaan aluksi kirkollisen alakoulun opettajana seurakunnan alueella siirtyi hän v. 1923 sanotun alak. opettajaksi. Eläkkeellä v:sta 1939. Lasten hyväksi uhrasi elämänsä myöskin *Alma Koskinen*. Hän toimi aluksi kirkollisen alakoulun opettajana *Vanajan länsipiirissä*

siirtyen v. 1921 Ruununmyllyn alakansakoulun opettajaksi. Hän osallistui huomattavalla menestyksellä myöskin kunnalliseen toimintaan.

Merkittävä on Miemalan koulupiirin hyväksi elämänsä uhrannut op. Toini Niklander, joka työnsä ääreen väsyneenä siirtyi ajasta ikuisuuteen. Voimiensa päivinä toimi hän kansakoululautakunnan sihteerinä.

Uutisraivaajan vaikeudet on Luolajan koulupiirissä kokenut opettaja Lauri Salomaa, joka ennätti Vanajaa palvella kolmattakymmentä vuotta, osallistuen myöskin huomattavalla tavalla kunnalliseen elämään.

Edellä olevasta »muistotaulusta» emme saata unohtaa vielä toimissaan ahertavia opettajia Alfred Kajantoa ja Toimi J. Haapasta.

Edellinen on toiminut opettajana ja kunnallismiehenä viidettäkymmentä vuotta, niistä Vanajassa 38 vuotta. Tuskinpa saatamme ajatella mitään po. kuntaa tai sen koulua koskevaa asiaa, joissa Kajanto ei olisi ollut mukana.

Samaan valioluokkaan kuuluu viimeksi mainittu, syrjäisen Kankaisten koulupiirin elämään ja oloihin auransa syvään painanut opettaja Haapanen. Hän on vuodesta 1929 toiminut Kankaisten koululla, osallistunut kunnalliseen toimintaan ja yhdistystyöhön, tunnustettu myös runojen sepittäjänä ja puhujana.

Kiertokoulu

Kansakoulu on Vanajassa vanhempi kuin kiertokoulu, mikä lienee harvinaista. Edellinen oli toiminut jo tasan 10 vuotta, kun vasta kirkollinen kiertokoulu perustettiin. Varsin vastahakoisesti se silloinkin syntyi. Siihen tarvittiin piispan ja viranomaisten vaatimus. Sen alkuvaiheet selviävät seuraavasta.

Kirkonkokouksessa 2. 4. 1871 esitettiin Tuomiokapitulin kirjelmä, jossa kysyttiin kirkkolain 45 §:n johdosta; millä tavalla seurakunta aikoo hankkia tilaisuutta opetukseen kirkkanlukemisessa ja kristinopin taidossa niille lapsille, joiden luku on laiminlyöty vanhemmilta ja holhomiehiltä.» Kun oli tiin asiassa erimieltä, valittiin komitea, jonka tuli antaa se-

litys seuraavalle kirkonkokoukselle. Komiteaan valittiin kunnallisneuvos J. F. Lönnholtz, rusthollarit J. Heikkilä Idänpäästä ja Juho Lemberg sekä talolliset Juho Iso-Sipilä, Viktor Ali-Kraakkula ja Juho Kappola. Puheenjohtajana seurakunnan kirkkoherra.

Jo saman kuun 11. päivänä pidettävässä kirkonkokouksessa esitettiin komitean ja kirkkoherran laatima suunnitelma. Seurakunta ei kuitenkaan voinut yhtyä komitean ajatukseen, se katsoi, että ehdotus toisi seurakunnalle liiaksi kustannuksia ja olisi kehoittamassa vanhempia ja holhomiehiä yhä suurempaan huolimattomuuteen lastensa opettamisessa. Päätöstä ei tehty kumpaankaan suuntaan, vaan asia siirrettiin Turussa pidettävän pappeinkokouksen jälkeen, jossa tilaisuudessa kirkkoherra tulisi neuvottelemaan piispan kanssa.

Edellämainittu komitea kokoontui Hämeenlinnan pappilassa seuraavan heinäkuun 4. päivänä. Rovasti Boismanilla oli arkkipiispan ja kirkolliskokouksen terveiset. Kirkkoherroja kehoitettiin kiireellisesti Tuomiokapituliin ilmoittamaan, jos annettuja ohjeita ei noudatettaisi. Tuomiokapituli sitten vuorostaan anoi Kuvernöörin virka-apua seurakunnan velvoittamiseksi täyttämään kirkkolain asiaa koskevat määräykset.

Komitea 16. 7. 1871 päätti ehdottaa kirkonkokoukselle, että seurakunta pyytäisi kansakoulun opettajaa ja seurakunnan kanttoria suven aikana pitämään sunnuntaikoulua koulun huoneissa. Vähitellen olisi myös saatava sunnuntaikouluja kyläkuntiin.

Kirkonkokous hyväksyi komitean ehdotuksen, ja opettaja Saarinen, kanttori ja suntio pitävät pyhäkoulua kansakoulutalossa sunnuntaisin. Sivukyliinkin niitä vähin erin saatiin jopa Kontuvuoreen, jossa pyhäkoulua piti vuosikymmeniä Agneta Reijonen.

Kului kuitenkin vielä nelisen vuotta, ennenkuin kirkkolain 45 §:n säätämä opetus »kirjanlukemisessa ja kristinopin-

taidossa» saatiin järjestetyksi. 18. 4. 1875 pidetyssä kirkonkokouksessa päätettiin asettaa: »vakinaisen ja paikallaan olevaisen kansakoulun rinnalle myös alkeiskouluja, joihin lasten on pakko mennä, elleivät muuten ole tarpeellista opetusta saaneet. Tästä on sekä se hyöty, että joka lapsi seurakunnassa niintavoin saatetaan parempaan lukutaidon alkuun, niinkuin myös, ettei ylhäisempään kansakouluun tarvitse ottaa vastaan aivan vasta-alkavia oppilaita, jotka hidastuttavat toisten ja omaa edistymistänsä».

Samassa kirkonkokouksessa annettiin kiertokoulun ohjesääntöjen valmistus kirkkoherra Boismanin ja opettaja Saarisen tehtäväksi. Pöytäkirjan liitteessä kirkkoherra Boisman vielä teki välitysehdotuksen: »ellei seurakunta halua kustantaa kahta opettajaa, olisi seurakunnan alue siinä tapauksessa jaettava vain 7 koulupiiriin.» Harvialan kartanon omistaja O. Brusiin kannatti kahden opettajan palkkaamista, toisten esittäessä vain yhtä opettajaa, mikä sitten tulikin päätökseksi.

Opettajan palkasta päätettäessä ehdotettiin 300 markan vuosipalkkaa, mutta tätä piti Brusiin liian vähäisenä, ja ehdotti 500 markkaa, mikä tulikin päätökseksi. Tämä palkka tuli viinaverorahoista, kunnes saatiin lupa muuttaa Johnin testamenttijyvät rahastoksi, jonka koroilla sitten opettajan palkka suoritettiin.

Koulu päätettiin aloittaa heti senjälkeen kun sääntöjen vahvistaminen ja opettajan valinta oli tapahtunut.

Koulu toimi 6 viikkoa paikassaan. Nämä 7 koulupiiriä olivat seuraavat:

1) Harviala, Koljala ja Lintumäki, 2) Syrjä, Heinäjoki, Kiri ja Lassela, 3) Ikaloinen, astila ja Miemala, 4) Kankaantaka, Hattelmala ja Luolaja, 5) Kankainen, Hangasmäki, Kontuvuori ja Rotkola, 6) Idänpää, Mäskälä, Kappola ja Äikäälä, 7) Katinen, Kantola, Paikkala ja Pappila.

Lomaa pidetään kesällä 6 viikkoa ja talvella 4 viikkoa.

»Ehdotus kiertokoulu Säännöille Vanajan seurakunnassa».

Kirkkoraadin kokouksessa 21. 5. 1875 hyväksyttiin kirkkoherra Boismanin ja opettaja Saarisen laatima ehdotus kiertokoulun ohjesäännöksi, jonka pääkohdat ovat seuraavat:

Koulun tarkoitus ja järjestys.

§ 1.

Että alituista tilaisuutta opetukseen kirjanlukemisen ja Kristinopintaidossa, ynnä kirjoituksessa ja luvunlaskussa, ei puuttuisi lapsilta, joiden vanhemmat ja holhoojat ovat kykenemättömät tähän opetukseen, elikkä huolettomat antamaan heille opetusta, asetetaan Kierto-alkeskoulu, johon lasten on pakko mennä, jollei he ole muuten saatetut tarpeelliseen opetustaitoon.

§ 2.

Seurakuntaan otetaan yksi kiertokoulu, joka pysyy 6 viikkoa, joka eri piirissä, ja jaetaan koko seurakunta 7:ään koulupiiriin, kirkkoraadin määräyksen mukaan. Vapausaika pidetään kesällä 7 viikkoa, alkaen keskipuolelta kesäkuuta heinäkuun loppuun saakka, ja talvella 3 viikkoa joulun aikana.

§ 3.

Piirikuntain talolliset ovat velvoitetut toimittamaan tarpeellisen sopivan kouluhuoneen lämmityksellä ja valolla, sekä tarpeelliset huonekalut, ynnä sopivan asunnon opettajalle; jotka toimet ovat valmistettavat kyläin vanhemmilta eli kuulumiehiltä.

Koulun hallitus.

§ 1.

Likimmäisen katsannon koulun yli pitää kirkkoraadi johtokuntana.

§ 2.

Kun koulu aljetaan eli lopetetaan piirissä tulee yhden johtokunnan jäsenen, jonka puheenjohtaja siihen määrää, olla saapuvilla tutkinnossa. Seitsemän vuoden ijältä otetaan lapsi kouluun, ja ne lapset, jotka 9:n vuoden ijällä ovat sisääntutkinnossa, johon he silloin ovat velvolliset ilmestymään, näyttäneet puuttuvaisuutta erittäinkin sisäluvussa, ovat pakoitettut välttämättömästi käydä koulussa.

§ 3.

Johtokunnan tulee määrätä ne oppikirjat, jotka opetuksessa ovat noudatettavat, ja katsoman, että kouluhuoneet ja opetuskapineet vastaavat tarkoitustansa; niinkuin myös määrätä lukutunnit päivässä ja tutkintopäivät, sekä valvoa, että opettaja pitää säällisessä voimassa opetuksen, järjestyksen ja kurin, ja että hän käyttää itsensä siivosti ja kunnollisesti.

§ 4.

Johtokunnan tulee määrätä virkaan ja siitä erottaa Opettajan.

Opettaja.

§ 1.

Avonainen opettajanvirka julistetaan sekä kirkossa, että sanomalehdessä »Hämäläinen» haettavaksi määrätyn ajan sisällä, jonka kuluttua hakiat otetaan näyttämään opetuskykyänsä määrätyn oppiaineitten opetuksella kansakoulun alimmaisessa luokassa, johtokunnan läsnäollessa. Sen tehtyä nimittää johtokunta virkaan sopivimman hakioista.

§ 2.

Opettaja nautitsee 500 markkaa vuosipalkkaa, ja saa koulu-paikassa vapaan asunnon lämmityksen kanssa kouluttamisen aikana sekä kyydin koulusta kouluun.

§ 3.

Jos opettaja näyttäisi niin unhottaneensa velvollisuutensa, että nuorison opetus ja sivistys siitä kärsii vahinkoa, eikä anna itseänsä varoituksella ojentaa, niin häntä pitää virasta heti eroitettaman.

Opetus.

Oppiaineet ovat: järjellinen sisäluku, kirjoitus, Raamatunhistoria, Lutheruksen vähä katkismus, luvunlaskua ja kirkko-veisua, johon voipi myös liittää Suomen maantiedettä. Oppiaineet eri tunneille määrätään johtokunnalta, ja opetus sekä aljetaan että lopetetaan joka päivä rukouksella ja veisulla.

Koulu-Kuritus.

Koulussa pitää vakaa järjestys vallitseman. Siis tulee opettajan huolellisuudella valvoa oppilasten yli sekä opetus tunneil-

la, että joutohetkinä, ei ainoastaan pahatöiden estämiseksi, vaan että heissä kasvatetaan tunto hyvään järjestykseen ja säädyllisyyteen. Se oppilainen, joka ei noudata määrättyä järjestystä, taikka osottaa huolettomuutta ja laiskuutta, eikä anna sävyisellä ja vakaalla varoituksella itseänsä ojentaa, rangaistakoon: 1) julkisilla nuhteilla, 2) seisomisella ohella muista oppilaista, 3) jättämisellä istumaan lukutunnin päätyttyä, ja 4) ruumiin rangaistuksella, joka viimeinen ei kuitenkaan saa tapahtua ilman johtokunnan luvata joka eri kerralta ja sen määräyksen mukaan. Rangaistus kirjoitetaan ylös pöytäkirjaan ja oppilasten Nimiluettelon muistutus sairaan.

Talous.

§ 1.

Maksot kunnasta koulun ylöspidoksi käyvät erittäinkin Valtiolta kunnalle tulevista viina-vero rahoista, ynnä Johnin testamentti varaston tuloista, eli muista kunnalta toimittamista varoista. Koulumaksoa ei oteta oppilailta.

§ 2.

Tarpeelliset kirjat ja koulukapineet, sekä Kuljetus Arkku, ovat ostettavat kunnan yhteisillä varoilla.

§ 3.

Palkan ja muitten kustannusten ulosannon kunnan varastosta ulosmäärää johtokunta, ja ulosmaksetaan Opettajain palkkaneljänneksittäin 15:sta päivä syyskuuta, joulukuuta, maaliskuuta ja kesäkuuta.

Vanajassa 20. päivä toukokuuta 1875.

Wilhelm Boisman.

Kiertokoulu päätettiin aloittaa saman vuoden elokuun 2. päivänä Harvialan takamailla, josta se sitten muutettaisiin Harvialan kartanon piiriin.

Koulun tarpeiksi ostettiin »20 kpl. Länkelän lukukirjaa I. osa, 10 kpl. Lasten Raamattua, 1 Suomenmaan kartta, 1 niotettu päiväkirja, 1 kirja kirjoituspaperia, 1 pottu pläkkiä, 20 kriffelitalua ja kriffeliä, 1 seinätaulu puusta, 4 askia kliitua, 1 Kuljetus Arkku».

Opettajavirka julistettiin haettavaksi ja siihen ilmaantui useita halukkaita. Vaalista kirjoitti »Hämäläisen» kirjeenvaihtaja 5. 7. 1875 seuraavaa:

»Mennä sunnuntaina määrättiin tänne kiertokoulun opettaja yhdeksi vuodeksi koetukselle. Hakijoita oli monta, niinkuin arvata sopikin, kun palkka on melkoinen (500 mk). Mutta kun heiltä vaadittiin näytöstä opetustaidossansa, niin ei siihen saapunut muuta kuin kaksi, jotka kansakoulussa, kirkkoraadin edessä tekivät tätä koetusta. Paras näistä otettiin, nuori Nälberg, seurakunnan omia lapsia».

Opettaja *Nälberg* oli nähtävästi vain yhden vuoden opettajana, koska jo seuraavan kesäkuun 18. päivänä 1876 toimitettiin opettajavaali, jolloin 10 hakijasta valittiin Urjalasta kotoisin oleva *Mikko Luukonen*. Hän aloitti virkansa saman vuoden elokuun 1. päivänä.

Huoneiston saanti koulua varten piireissä lienee ollut vaikea, koska Luukanen siitä valitti. Hän anoi itselleenkin vakinaista asuntoa, kuten on luonnollista. Palkkaansakin valitti vähäiseksi, joten anoi palkankorotusta taikka eroa virastaan. Hänelle myönnettiin 50 penniä sellaisen perheen osalta, jossa olisi 7—12 v:n ikäisiä lapsia. Kirkonkokous arvosteli hänen opetustyönsä varsin hyväksi. Ääni kellossa kuitenkin muuttui. Luukanen sairasteli ja anoi virkavapautta ja avustusta sijaisen palkkaukseen. Kirkonkokous päätti: »Luukasen palkka on jo alusta alkaen niin runsaasti määrätty, ettei siihen lisäystä tarvita ja että kukin virkamies itse palkkaa virantoimittajan».

Kadehdittava ei liene kiertokoulun opettajan asema tosiaankaan ollut

1893 päätettiin asettaa lisäksi toinen kiertokoulun opettaja seurakuntaan: »Tämä kuitenkin sillä ehdolla, ettei toista kansakoulua kuntaan perusteta. Kun se saadaan, ei toista kiertokoulua avata. Toinen virka kuitenkin perustetaan väliaikaisena 1897, sillä nimenomaisella ehdolla, että ellei kol-

Harvialan kansakoulun vanhan rakennuksen pääty ja talviasuiset kuuset.

matta kansakoulua aikaan saada.» Sanottuna vuonna valittiin Tuhkasen seminaarista valmistunut opettaja *Iida Helander*.

Vanajassa oli siis kaksi kiertokoulun opettajaa, toinen Vanajaveden länsi-, toinen itäpuolella. Näistä pisimmän ajan seurakuntaa palvelivat opettajat *Ida Helander* ja *Alma Koskinen*, jotka molemmat, kirkollisen kiertokoulun lakattua v. 1921, siirtyivät lisätutkintoja suoritettuaan kunnallisen kansakoulun palvelukseen, edellinen Harvialan, jälkimmäinen Ruununmyllyn kouluun.

Tähän sitten kiertokoulun toiminta Vanajassa päättyi ja pienten lasten opetus siirtyi kunnallisen kansakoulun huostaan.

Eräitä lukuja Vanajan kansakoululaitoksen kehityksestä ja sen aiheuttamista kuluista.

Lukuv.	1865—1866	oppilaita	
— » —	1869—1870	— » —	40
— » —	1889—1890	— » —	54
— » —	1899—1900	— » —	147
— » —	1909—1910	— » —	235
— » —	1925—1926	— » —	532
— » —	1929—1930	— » —	645
— » —	1939—1940	— » —	674
— » —	1952—1953	— » —	790
— » —	1954—1956	— » —	847

Kansakoulumenot Vanajan kunnassa oppilasta kohti vuosina 1919—1954.

	1919	1924	1925	1939	1950	1952	1953	1954	oppilaita 1954	opettajia 1954
Harviala		536	773	1.073	24.832	22.325	20.900	23.000	145	4
Heinäjoki	1.068		1.036	761	15.508	35.908	38.232	39.000	46	2
Kanckainen				1.300	34.849	37.390	29.598	35.541	26	1
Kiri				1.325	72.497	52.855	67.664	44.500	36	2
Kirkonkylä	1.382	2.481		1.140	24.428	21.577	25.072	23.430	114	4
Luolaja		889	947	905	27.898	30.983	32.115	27.624	135	5
Miemala		782	1.024	1.521	20.092	19.392	23.261	42.774	148	6 jtk 5
Ruununmylly		950	1.296	900	28.884	29.542	29.060	25.073	107	4
Vuorentaka					31.826	30.721	36.702	27.000	90	4 jtk 1
Keskiarvo	7.015	935	1.250	1.115	31.202	31.200	33.622	32.000	yht. 847	32 jtk 7